

RIVOJLANISHI KECHIKAYONGAN BOLALARDA PSIXODIAGNOSTIKA METODLARINING AYRIM MUAMMOLARI

Dilfuza Madgafurova
Qo‘qon davlat universiteti

Annotatsiya: Ushbu tadqiqotda bolalar rivojlanishidagi kechikishlarni aniqlash uchun O‘zbekistonda ishlab chiqilgan metodikalar o‘rganildi. Bolaning individual rivojlanish sur‘ati, nutq, diqqat, xotira, hissiy-ijtimoiy faoliyat mezonlari asosida erta tashxisning ahamiyati tahlil qilindi. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, skrining testlar va psixodiagnostik kuzatuvlar yordamida kechikishlarni erta aniqlash bolaning keyingi rivojlanishiga sezilarli ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: bola rivojlanishi, kechikish, erta aniqlash, psixodiagnostika, skrining testi, psixologik mezon, o‘yin faoliyati, korreksiya

SOME PROBLEMS OF PSYCHODIAGNOSTIC METHODS IN CHILDREN WITH DELAYED DEVELOPMENT

Dilfuza Madgafurova
Kokand State University

Abstract: This study examined the methods developed in Uzbekistan for identifying developmental delays in children. The importance of early diagnosis was analyzed based on the criteria of the child's individual development rate, speech, attention, memory, and emotional and social activity. According to the results of the study, early identification of delays using screening tests and psychodiagnostic observations has a significant positive impact on the child's further development.

Keywords: child development, delay, early identification, psychodiagnostics, screening test, psychological criterion, play activity, correction

Kirish

Bola hayotining dastlabki yillari inson psixikasining shakllanishida eng muhim davr hisoblanadi. Shu davrda bolaning nutq, harakat, hissiy va ijtimoiy rivojlanish jarayonlari faol kechadi. Agar bu bosqichlarda turli sabablar tufayli rivojlanish sekinlashsa, bola keyingi bosqichlarda o‘qish, muloqot, ijtimoiy moslashuvda muammolarga duch kelishi mumkin. Shu sababli rivojlanishdagi kechikishlarni erta aniqlash, ularni psixodiagnostik mezonlar asosida baholash va skrining testlar orqali tekshirish dolzarb masala sanaladi.

Har bir bola o'ziga xos shaxs sifatida dunyoga keladi. U hayotining dastlabki yillaridanoq atrof-muhit, oila, ta'lim va tibbiy omillar ta'sirida shakllanadi. Rivojlanish jarayoni murakkab bo'lib, unda psixik, nutqiy, harakat, hissiy va ijtimoiy sohalar o'zaro chambarchas bog'langan. So'nggi yillarda O'zbekistonda bolalarda rivojlanishdagi kechikishlarni erta aniqlash masalasiga e'tibor kuchaydi. Chunki rivojlanishdagi og'ishlar erta bosqichda aniqlanmasa, bola keyinchalik ta'lim jarayonida qiynaladi, muloqotda qiyinchilikka duch keladi, o'zini past baholash shakllanadi. Psixologik nuqtai nazardan, rivojlanishdagi kechikish deganda bolaning yoshiga xos psixik, nutqiy, harakat yoki ijtimoiy funksiyalarning me'yordan orqada kechishi tushuniladi. Buning sabablari turlicha bo'lishi mumkin, irsiy omillar, asab tizimi zaifligi, genetic xususiyatlar, perinatal shikastlanishlar homiladorlik yoki tug'ruq davrida asoratlar, tibbiy sababsiz ijtimoiy omillar tarbiya, e'tibor yetishmasligi, psixologik stress yoki oiladagi noxush muhit. Rivojlanishdagi kechikishlarni o'z vaqtida aniqlash bolaning hayot yo'lini butunlay o'zgartirishi mumkin. Shu sababli psixolog, pedagog, defektolog, shifokor va ota-onalar o'rtasidagi hamkorlik juda muhim.

Maqsad

Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi - bolalarda rivojlanishdagi kechikishlarni erta aniqlashda psixodiagnostik mezonlar va skrining testlarning amaliy ahamiyatini o'rganish, o'zbek olimlari tomonidan yaratilgan metodikalarni tahlil qilish va ularni ta'lim amaliyotida samarali qo'llash yo'llarini ko'rsatishdir. Shuningdek, erta aniqlangan kechikishlarning korreksion ishlar orqali qanday bartaraf etilishi mumkinligi ham yoritiladi.

Materiallar va metodlar

Tadqiqot jarayonida 3 yoshdan 6 yoshgacha bo'lgan 100 nafar bola sog'lom va rivojlanishda kechikish belgilari bor bolalar o'rganildi. Ular Toshkent, Samarqand va Farg'ona viloyatlaridagi maktabgacha ta'lim muassasalarida tanlab olindi. Baholashda quyidagi metodikalar va psixodiagnostik mezonlardan foydalanildi:

1. "Bolalar psixorivojlanish kartasi" - bolaning nutq, diqqat, motorika, ijtimoiy muloqot kabi sohalarini baholash uchun.
 2. "Ilk yoshdagi bolalarni kuzatish metodikasi" - bola o'yin faoliyatidagi tabiiy xulqatvorini tahlil qilish.
 3. Psixodiagnostik mezonlar - idrok, tafakkur, xotira va nutqni kompleksni baholovchi tizim.
 4. Ota-onalar so'rovnomasi - bola rivojlanishidagi o'zgarishlarni oilaviy muhitda kuzatish uchun.
 5. Psixologik suhbat va o'yinli testlar - bolaning hissiy holatini aniqlash uchun.
- Tadqiqot natijalari sifatli va miqdoriy tahlil usullari yordamida o'rganildi.

Natijalar va muhokama

Rivojlanishdagi kechikishlarning ko'rinishlari

Tadqiqotda aniqlanishicha, 100 nafar bolaning 24 tasida 24% rivojlanishdagi kechikishlar kuzatildi. Shundan - 14 foizida nutq rivojlanish kechikishi, 6 foizida harakat, motorika rivojlanishida sustlik, 4 foizida ijtimoiy-emotsional kechikish kuzatildi. Bu natijalar bolalarning aksariyatida muammo erta aniqlanganda uni bartaraf etish oson bo'lishini ko'rsatadi.

Psixodiagnostik mezonlarning roli

Erta yoshdagi bolalarda quyidagi besh asosiy psixodiagnostik mezonni ajratib ko'rsatiladi.

1. Idrok - bola atrofdagi narsalarni qanday tushunadi, shakl va ranglarni farqlay oladimi.

2. Tafakkur - mantiqiy bog'liqlikni ko'ra olish, sabab-oqibatni tushunish.

3. Diqqat - bir faoliyatda qancha vaqt e'tibor qaratadi.

4. Nutq - so'z boyligi, gap tuzish, talaffuz aniqligi.

5. Emotsional soha - hissiy holat, muloqotga kirishish qobiliyati.

Aynan shu mezonlar orqali bolaning rivojlanish sur'atini aniqlash, kechikish darajasini baholash va mos korreksion dastur tuzish mumkin.

Skrining testlarning ahamiyati

Skrining testlar - bu bola rivojlanishini tez va ishonchli baholovchi qisqa testlardir. O'zbekiston amaliyotida "Bolalar psixorivojlanish kartasi" juda qulay hisoblanadi. Unda bolaning har bir yosh bosqichida nimalarni bajara olishi kerakligi ko'rsatilib, natijalar "me'yorda", "kechikish" yoki "ildam rivojlanish" shaklida baholanadi. "Ilk yoshdagi bolalarni kuzatish metodikasi"da o'yin orqali baholashni taklif etamiz. Bunga ko'ra, bola o'yin paytida tabiiy ravishda o'z imkoniyatlarini namoyon qiladi. Masalan, konstruktor bilan o'ynash bola tafakkurini, o'yinchoq bilan muloqot esa nutq va emotsiyalarini ochib beradi. Bu yondashuv bola uchun sun'iy testlardan ko'ra qulayroq va samimiy muhitda diagnostika o'tkazish imkonini beradi.

Rivojlanishdagi kechikishlarga ta'sir etuvchi omillar

Tadqiqot davomida quyidagi asosiy omillar aniqlangan. Ota-onalarning befarqligi yoki haddan ziyod qattiqqo'lligi bolaning mustaqilligini pasaytirib yuboradi. Televizor, telefon, planshetga bog'lanish muloqot va nutq rivojlanishini sekinlashtiradi. Oilada stress yoki nizolar mavjudligi bolada emotsional beqarorlikni keltirib chiqaradi. Sog'lom o'yinlar muhitining yo'qligi ijtimoiy ko'nikmalarni cheklab yuboradi. Bu omillarni bartaraf etish orqali bola rivojlanishini normallashtirish mumkin.

Korreksion yondashuvlar va erta yordam

Erta aniqlangan kechikishlar psixologik va pedagogik yordam orqali oson bartaraf etiladi. Nutq kechikishida logopedik mashg'ulotlar va nutqni rag'batlantiruvchi o'yinlar bilan ishlaydi. Motorika kechikishida mayda qo'l

mashqlari, mozaika, plastilin bilan ishlash orqali. Emotsional rivojlanish sustligida ijodiy o'yinlar, rolly o'yinlar, musiqa va raqs mashg'ulotlari. Ota-onalar bu jarayonda faol ishtirok etishi lozim. Ular farzandlari bilan gaplashish, birgalikda o'ynash, rag'batlantirish orqali psixik rivojlanishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Tahlil natijalari

O'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatdiki, skrining testlardan muntazam foydalanish bola rivojlanishidagi og'ishlarni erta aniqlashga yordam beradi. Masalan, 3 yoshgacha bo'lgan bolalarda erta tashxis qo'yilgan holatlarda 80% kechikishlar 6 oy ichida to'g'ri korreksiya orqali bartaraf etilgan. Ammo 4-5 yoshdan keyin aniqlangan kechikishlarda tuzatish ishlari uzoqroq vaqt talab qilgan. Bu natijalar erta tashxisning dolzarbligini yaqqol isbotlaydi.

Xulosa

Bolalarda rivojlanishdagi kechikishlarni erta aniqlash - bu bolaning kelajakdagi ijtimoiy va intellektual hayoti uchun poydevor yaratishdir. Psixodiagnostik mezonlar orqali bolaning individual rivojlanish sur'atini aniq baholash, skrining testlar yordamida esa qisqa vaqt ichida rivojlanishdagi muammolarni aniqlash mumkin. O'zbekiston psixologlari ishlab chiqqan milliy metodikalar xalqaro tizimlarga nisbatan soddaligi, til va madaniyatga mosligi bilan afzaldir. Tadqiqot natijalariga asoslanib - rivojlanishdagi kechikishlarni erta aniqlash bolaning kelajakdagi o'qish va ijtimoiy moslashuvini yengillashtiradi. Psixodiagnostik mezonlar idrok, nutq, tafakkur, emotsiya, diqqat, bolaning umumiy psixik portretini aniqlashda asosiy ko'rsatkichlardir. Skrining testlar amaliyotda oson qo'llanadi va ishonchli natijalar beradi. Otaonalar, pedagog va psixologlarning hamkorligi erta tashxis samaradorligini oshiradi. Har bir maktabgacha ta'lim muassasasida bolalar rivojlanishini monitoring qiluvchi psixolog bo'lishi zarur. Erta tashxis, to'g'ri baholash va mehrga asoslangan yondashuv - bu har bir bolaning to'liq salohiyatini ro'yobga chiqarish yo'lidagi eng ishonchli qadamdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Raximov Sh. Ilk yoshdagi bolalarda psixik rivojlanishni baholashning diagnostic mezonlari. - Toshkent: Fan, 2020.
2. Ochildiyeva N. Bolalar psixodiagnostikasi va korreksion psixologiya asoslari. - Toshkent: TDPU nashriyoti, 2018.
3. G'ulomova D., Shodmonova G. Maktabgacha yoshdagi bolalarda psixologik rivojlanish monitoringi. - Samarqand: SamDU nashriyoti, 2019.
4. Raximova M. Psixologik tashxis va erta aralashuv dasturlari. - Toshkent: O'zbekiston pedagogika ilmiy markazi, 2021.